Стојанче Костов

ТЕРЕНСКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА ВО ЕТНОКОРЕОЛОГИЈАТА – МЕТОДИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ ВО XXI ВЕК

Апстракт: Во текстот ќе се направи обид да се разгледа потребата за теренските истражувања од областа на етнокорееологијата во XXI век, како и примената на најсовремените методи на истражување како што е на пример визуелниот метод. Исто така ќе се разработат и останатите методи како што се: методот на интервју, дескриптивниот, компаративниот, културно-историскиот, кои се сметаат за фундаментални во поглед на теренските истражувања од областа на народните ора и орската традиција.

Клучни зборови: етнокорееологија, терен, истражување, визуелен метод, дескриптивен метод.

„Потребата за собирање и за проучување на суровите стари облици на народните игри се почувствувала, пред сè, на научно поле. Народните игри, како дел од народната култура и од народните умотворби се од големо значење за споредбеното истражување на народниот дух“ (Јанковић 1934: 1).

Со оваа реченица сестрите Љубица и Даница Јанковиќ ја започнуваат нивната прва книга *Народне игре – I књига*, која е издадена во далечната 1934 година. Може да се каже дека, во најголем дел, оваа реченица е актуелна и во XXI век имајќи предвид дека е неопходно да се забележат трагите од старите народни игри или барем она што останало од нив, особено поради фактот што технолошкиот развој и дигиталните уреди во современото општество овозможуваат попрецизно да се регистрираат некои од народните игри за разлика од триесеттите години на минатиот век.

Теренското истражување несомнено е многу важно за етнокорееологијата, како што истакнува Селена Ракочевиќ, која вели дека една од конструктивните карактеристики на етнокорееологијата, како научна дисциплина, од нејзиното настанување до денес, е теренското истражување (Rakočević 2016: 343–359).

На почетокот е важно да ги споменеме неколкуте етапи, кои се применуваат во поглед на етнокорееолошките истражувања, а понатаму ќе ги објасниме и методите што се применувале во истражувањата во минатото, но се актуелни и применливи до денес.

Првата етапа се состои од проучувањето на постојната литература, архивските и другите материјали од областа што треба да се истражува (Димоски 1977: 320). Подготвителната прва фаза бара поопсежно пребарување и консултирање на обемен број библиографски единици и архивски записи. Сепак, подготвителната фаза може да се каже дека не е толку комплексна колку што е втората фаза, која, пак, е најкомплексна поради тоа што се состои од истражувањето на самиот терен, кое опфаќа повеќе аспекти, како што се: снимање податоци и етнографски материјали за ората и за орската традиција,

забележување на ората и на обичаите поврзани со нив, како и снимање на мелодиите и песните што го придружуваат орото.

Со истражувањето на самиот терен во минатото, особено кон крајот на XIX век, се појавува потребата за евидентирање и за воспоставување на веќе готови прашалници. Тихомир Ѓорѓевиќ е еден од првите етнологзи на Балканот, кој го поставил прашањето за губењето на традиционалната игра и ја искажал потребата за нејзино итно сеопфатно истражување и аналитичко прибирање на опсежната архивска граѓа (цит. спор. Јаневски 2017: 60). Потоа, тој креира прашалник кон кој треба да се придржува секој истражувач за да се изврши системско собирање на теренскиот материјал. Овој прашалник претставува база за сите понатамошни етнокореолошки истражувања на Балканот. Всушност, сестрите Јанковиќ, како едни од пионерите на етнокореологијата на овие простори, го користат и во некои рамки го унапредуваат прашалникот на Ѓорѓевиќ. Што се однесува, пак, до македонските истражувачи, етнокореологот Димоски, во седумдесеттите години на XX век, се служи со прашалник конкретно поврзан со народните ора и со орската традиција, а во првата деценија на XXI век, овој прашалник го надоградува етнокореологот Владимир Јаневски. Прашалникот треба да ги содржи следниве елементи: социјалните аспекти на играта, местото и просторот за игра, терминологијата на орската традиција, методските аспекти, поточно локалната терминологија на стапките и на стилот на игра, антропологијата на игроорецот, периодизацијата на ората, ороводните песни и вокалната традиција, инструменталната придружба на ората, репертоарската застапеност, обредниот карактер на ората итн.

За да се реализираат етнокореолошките истражувања се потребни техники, кои овозможуваат пристап и реализација на одредените теми, а најчесто тоа се вербални контакти со учесниците, односно со соговорниците, кои можат да бидат во форма на:

- Слободно/неформално интервју;
- Набљудување со учество;
- Прибирање податоци за невербално однесување;
- Диригирано интервју со однапред подготвени истражувачки прашања.

(Јаневски 2017: 64).

Според етнокореологот Димоски, најголемо внимание во истражувачката работа се посветува на проблемот на утврдување на генезата на македонските ора. Ова се постигнува со примената на компаративниот метод, преку кој се добиваат одговори на прашањата поврзани со репертоарот, потоа со значењето и со потеклото на името на орото, формата на ората, како и местото, начинот и времето на изведување на ората (Димоски 1977: 321). Понатаму, доколку истражувачот ги анализира ората како синкретична форма (песната, мелодијата, драмските елементи, движењата, обичајот, текстот), тој ги анализира и етнопсихолошките, социјалните, моралните, воспитните и естетските вредности, не испуштајќи ги од вид и деталите во врска со стилските карактеристики на орото на поединецот и на групата како целина.

Откако ќе се заврши со собирање на целокупниот материјал, следува третата фаза, која содржи систематизација и обработка на теренскиот материјал. Главен метод, кој се применува, е дескриптивниот метод, кој опфаќа: *дешифрирање на етнографскиот материјал, мелографирање и кинетикографирање на ората* (Димоски 1977: 321).

Четвртата и последна фаза го опфаќа презентирањето на систематизираниот материјал. Овде најмногу простор му се посветува на компарирањето на етнографскиот материјал и на обичаите поврзани со ората, а исто така и на анализирањето на музичките и на кореографските елементи на ората.

Сите четири фази што ги објаснивме се актуелни и денес. Нив ги применува и современиот истражувач, но за разлика од минатиот век, денес истражувањето е многу олеснето поради технолошкиот напредок и поради користењето на дигиталните уреди, особено компјутерот, видеокамерата, паметниот телефон и таблетот.

Секое истражување содржи и потметоди, кои се употребуваат, во зависност од темата што одбира да ја истражува самиот истражувач. Но, подолу во текстот ќе се осврнеме на оние, најважните, без кои е невозможно да се реализира едно етнокореолошко истражување.

Еден од фундаменталните методи што се применуваат во етнокореолошките истражувања е *методот на интервју*. Интервјуата во етнографските истражувања (а исто така и во етнокореолошките) варираат од спонтани, неформални разговори во текот на други активности, па сè до формалноорганизираните состаноци во затворена средина, надвор од дофатот на обичните луѓе. Според социјалните антрополози Хамерсли и Аткинсон, при спонтаните неформални разговори не може да се најде јасна граница меѓу набљудување на учесникот и интервјуирањето. Еден од најважните сегменти во спроведувањето на интервјуте е тоа дека испитаникот, како и испитувачот, мора често да работи на остварување на добри односи, а многу е полесно да се изврши едно интервју кога интервјуираме лица што сме ги запознале претходно преку процесот на набљудување на учесникот (Хамерсли и Аткинсон 2009: 109). Најчесто испитувачот, покрај испитаникот, е единствениот што е присутен за време на интервјуте, а гаранцијата за дискреција е максимална, што значи дека никој друг нема да слушне што кажал испитувачот, односно начинот на кој тој зборувал (Хамерсли и Аткинсон 2009: 110). Во овој контекст ќе го искористиме ставот на Линдсеј, кој истакнува дека стручното мислење најчесто ни е на дофат, така што експертите пишуваат книги, колумни и статии, што го даваат својот придонес на конференции, откриваат докази со кои ги поддржуваат испитувањата, се појавуваат во отворени телевизиски програми. Но, од друга страна, пак, тие не ни даваат директен влез во богатото поле на ставови, мислења и однесување, кои се многу важни во проучувањето на начините на кои општествата функционираат во географскиот простор. Информации од овој тип обично можеме да добиеме само ако на индивидуите им поставуваме прашања, ако ги поканиме на разговор или ако се служиме со етнографски методи за истражување на нивните ставови (Линдсеј 2009: 37). Кога станува збор за

формални интервјуа, Линдсеј вели дека интерпретацијата ја врши истражувачот по завршувањето на интервјутото, но работните основи во кои таа се спроведува ние ги поставуваме уште пред средбата со лицето што ќе го интервјуираме. Додека, пак, кога станува збор за неформални интервјуа, една од најважните задачи е да ги одредиме соодветните насоки во кои ќе го движиме интервјутото, при процесот на изнудување информации од лицето што го интервјуираме (Линдсеј 2009: 59).

Функционалниот метод е исто така значаен кога станува збор за истражувањата во хуманистичките науки, особено во етнокореологијата. Како што може да се забележи во истражувањата на Јаневски, културата, воопшто, е средство за задоволување, пред сè, на биолошките потреби, или поточно, како што во биологијата на живиот свет според потребите се создаваат соодветни органи, така во човековото општество, одредени потреби создаваат различни културни творби, што значи дека сè си има своја намена или функција. Таков е примерот со музиката и со играта, кои биле создадени за полесно работење на човекот, како и верувањето во задгробниот живот, кое произлегува од потреба дека со смртта животот не завршува, туку и понатаму продолжува (Јаневски 2017: 49). Овој метод во етнокореолошките истражувања најсоодветно може да се согледа преку обредните игри, како што се: *игрише под маски, лазарскише обредни поворки*, но исто така и во целокупниот *свадбен циклус*, каде што обредноста е на прво место. Преку функционалниот метод можат да се дадат објаснувања за функцијата на одредени народни ора, кои се практикувале во минатото, независно од тоа дали тие се изведувале за време на некои собори или за време на некои обредни дејствија.

Историјскиот метод е постапка со која, врз основа на разновидни документи и докажен материјал, егзактно може да се дознае што, како, кога и зошто се случило нешто во минатото. Ако се следи развојот на науките, може да се увиди дека во нив се собрал голем материјал, врз кој помалку или повеќе се применува и историјскиот метод за да се испита хронологијата на настаните, да се елаборираат податоците за: појавите, потеклото, развојот, причините, последиците за одредени: појави, закони, односи, врски, предмети во природата и во општеството (Димитров, Митрева и Серафимова 2017: 30). Овој метод и тоа како е значаен во етнокореолошките истражувања, поради тоа што врз база на стари: документи, фотографии, видеозаписи, транскрипции од терен, извештаи од теренски истражувања, кинетограми, мелограми, ќе можат да се утврдат голем број податоци поврзани со сите аспекти на орската традиција.

Класификацијата претставува најстара и наједноставна научна метода, а во суштина таа претставува: поделба, распоред, распределба на поими, предмети, појави, состојби од општи во посебни, групни или составни делови. Таа може да се дефинира и како постапка на одредување на местото на некои: поими, предмети, судови, заклучоци во некои подрачја на работи или на појави, а исто така може да биде: природна, вештачка, емпијиска или индуктивна, рационална или дедуктивна, правилна, јасно одредена, систематска, конкретна, исцрпна, адекватна, формално-логичка, дијалектичка

итн. (Димитров, Митрева и Серафимова 2017: 25–26). Преку класификацијата се овозможува да се класифицираат народните ора од подрачјето што ќе се истражува според функцијата и содржината, односно на: *обредни игри, соборски ора и ороводни ѝесни*.

Сѝрукѝуралниоѝ мейѝод, вклучувајќи ја и анализата во однос на етнокореологијата, има голема и посебна примена во набљудувањата на културните орски феномени (Јаневски 2017: 50). Според Милица Иљин, многу сложена и сеопфатна работа е создавањето на единствена терминологија на народните игри, која бара да ѝ се пријде плански и методолошки исправно. Затоа е земена предвид најнапред структуралната анализа, односно расчленувањето и детерминирањето на самата игра, нејзините составни делови и единици (Piјin 1968: 393–394). Сето ова е применливо во етнокореолошките истражувања во поглед на методската анализа за секое оро поединечно, со што се посветува внимание на расчленети делови на игроорниот образец, конкретно објаснети со методски единици, кои се употребуваат во методиката на народните ора.¹

Според констатациите од истражувањата на: Димитров, Митрева и Серафимова, овој метод се применува во почетната фаза на научното истражување, но има поголема вредност ако едноставното опишување е поврзано со објаснување на важните: факти, предмети, појави, процеси, законитости и причинските врски и односи. Прашањето на опишувањето и на објаснувањето е проследено и со низа постапки и инструменти. Од постапките би ги именувале: систематското набљудување, интервјуирањето, писменото истражување и анализата. Додека, пак, од инструментите на опишување најчесто се применуваат: анкетните листови, тестовите, прашалниците, записниците, обрасците, картоните за бележење на резултатите итн. Во тој случај дескрипцијата поминува во повисока фаза, односно се доближува до каузалната метода (Димитров, Митрева, Серафимова 2017: 26). Преку примената на *дескрипѝивниоѝ* метод се овозможува создавање на емпирија, преку која ќе се забележат податоците од теренските истражувања, кои се однесуваат на орската традиција.

Како еден важен метод на истражување е *визуелниоѝ мейѝод*, кој овозможува, преку видеозапис, да се евидентираат ората и да се зачуваат од исчезнување и изумирање. Што претставува визуелниот метод? Овој метод ако го споредиме со останатите методи, всушност е најнов, а се заснова на надгледни средства, кои се појавуваат дури во XX век. Како што посочува Маркус Банкс, тоа се аудиовизуелните технички помагала, односно: видеокамера, фотоапарат, скици и цртеж (2009: 134). Ваквиот начин на теренски истражувања со камера, му овозможува на етнологот и на етнокореологот да биде поблиску до случувањата за кои се интересира и му

¹ За методика на народните ора видете повеќе кај: Владимир Јаневски. 2009. „Методика на настава по народни ора“. *Зборник на ѝрудови*. Семинар за традиционална музика и игра. Битола: НУ Центар за култура, 3–5.

овозможува поблиска опсервација. Блиската опсервација, според Боцев, како и можноста за повеќекратно гледање и слушање на материјалот за општествениот истражувач (етнологот, етнокореологот), е најсоодветна можност за истражување (2008: 133).

Во поглед на употребата на визуелниот метод ќе дадам еден личен пример од периодот кога за прв пат почнав да се занимавам со теренско истражување. Во 2003 година, како ученик во „Насоката за традиционална музика и игра“ при ДМБУЦ „Илија Николовски – Луј“, имав можност да го посетам селото Драмче во Пијанец, каде што за прв пат се запознав со членовите на Фолклорната група „Копачка“. Во поглед на инструменти за истражување, кои ни беа ставени на располагање, имавме диктафони, тетратки и видеокамера, која ја користеа професорите. Ние, учениците, се трудевме да научиме дел од ората што ни беа презентирани и да ги запишуваме податоците што ни ги даваа информаторите, но немавме можност да ја користиме камерата поради тоа што неа ја користеа професорите. Дури и на самиот почеток на XXI век, ние, како ученици, немавме можност постојано да користиме видеокамера и други дигитални уреди за теренско истражување и моравме да се потпираме на видеозаписот, кој подоцна го прегледувавме од камерата и да ги забележиме информациите, кои сме ги запаметиле и кои сме ги запишале. Сепак, тогаш бевме само ученици и не знаевме во целост какви прашања да поставуваме, па затоа теренот иако беше премногу плоден, ние успеавме да собереме само базични информации за одредени ора.

За разлика од тогаш, во последниве неколку години, снимањето на терен е олеснето во многу сегменти, па затоа, ќе се обидам да направам споредба на периодот од првите години на XXI век со периодот од 2016 година до денес. Последниве години во голема мера им е олеснета работата на истражувачите поради можноста секој да има паметен телефон или таблет, кој ќе му служи како помагало во регистрирање на одредени појави на теренот. Овие уреди не само што се достапни нашироко, туку исто така се многу евтини и може секој да си дозволи да ги купи. Со помош на овие дигитални уреди се поедноставува истражувачката работа на етнокореологот, кој самиот одлучува кога ќе снима, на што ќе посвети внимание, дали само на стапките од орото, дали на целокупната слика во која се изведува орото или пак на двете. Како големо олеснување е тоа што, снимениот материјал, веднаш ќе може да се провери дали е снимен добро и квалитетно. Исто така, истражувачот ќе може да има и интеракција со самите соговорници и учесници во орото, со тоа што ќе им даде можност заедно да ја гледаат снимката. Кога станува збор за дешифрирање на собраниот материјал, уште една придобивка е тоа што видеозаписот може директно да се преслушува од паметниот телефон или од таблетот и да се транскрибира, со што ќе се создаде база на податоци. Овде е неизбежно да се споменат и компјутерот, како и напредните компјутерски програми, кои овозможуваат да се направи подробна класификација на собраниот материјали, да се сочуваат во дигитална форма и да се овозможи побрзо и поедноставно пребарување низ материјалите.

За напредокот во етнокореолошките истражувања и за употребата на најсовремените методи можеби има уште многу што да се каже, но сето ова

што го претставив во овој текст, според мене, е најзначајното. Па, така, за крај ќе ги дадам заклучоците од досегаизнесеното.

Современата технологија за креирање на видеозаписи му ја олеснува задачата на етнокореологот во неговите истражувања, за разлика од порано во средината на XX век, каде што истражувачите иако имале видеокамери, се соочувале со низа предизвици во однос на нивното користење и снимање на видеозаписите со аудиозаписот, кои се снимале на посебни канали.

Дешифрирањето на податоците од снимените материјали во минатото бил долг и макотрпен процес, кој се состоел од неколку фази, како на пример: снимање, потоа развивање на филмот, прегледување на снимките и на крајот дешифрирање на содржината на записите. Денес, овој процес е скратен, така што веднаш по снимањето, снимките можат да се дешифрираат преку дигиталниот уред (паметен телефон, таблет), а исто така можат да се префрлат во дигитална форма на компјутер и да се почне со процесот на дешифрирање.

Како позитивна промена е, исто така, и достапноста на уредите за снимање, со оглед на фактот што денешните паметни телефони и таблети се евтини и во мал формат, така што можат секаде да се носат и без никаква посебна обука да се снима, додека пак претходно габаритот на самиот уред (видеокамерата) драстично ја отежнувал задачата на истражувачот.

Со брзиот напредок на технологијата можеме да очекуваме, во блиска иднина, некои од методите значително да се надоградат, со што би се подобрил начинот на истражување во етнокореологијата.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Банкс, М. 2009. *Визуелниите методи во описивниот истражување*. Скопје: Табернакул.

Боцев, В. 2008. „Аудиовизуелниот запис како извор, етнолошки метод и средство за едукација“. *Македонски фолклор* бр. 65. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 133–138.

Димоски, М. 1972. „Мелодиската структура на македонските ороводни песни“. *Работ XVII конгреса СУФЈ, Пореч 1970*. Загреб, 393–396.

Димитров, Н., Е. Митрева и М. Серафимова. 2017. *Методологија на научно истражувачка работа*. Штип.

Јаневски, В. 2009. „Методика на настава по народни ора“. *Зборник на трудови, Семинар за традиционална музика и игра*. Битола: НУ Центар за култура, 3–5.

Јаневски, В. 2017. *Етнокореолошка класификација на ораа во Македонија*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“. [Докторска дисертација].

Јанковиќ, Љ. и Д. 1934. *Народне игри*. Књига I. Београд.

Линдсеј, Ц. 2009. *Техники во антрополошкоистражувањето*. Скопје: Табернакул.

Хамерсли, М. и П. Аткинсон. 2009. *Етнoгpафија – пpинципи во пpактика*, трето издание. Скопје: Наппрес.

Латинични изданија

Iljin, M. 1968. “Uvodna reč za diskusiju o prednacrtu strukturalne analize narodnih igara (Syllabus)”. *Zbornik XII kongresa Jugoslovenskih folkloristov*. Celje, 393–394.

Rakočević, S. 2016. “Terenska istraživanja u etnokoreologiji u Srbiji i Bosni i Hercegovini: Fundiranje naučne discipline i potencijali njenog budućeg proučavanja”. *Традиција као инспирација*. Тематски зборник за научног скупа 2015 године, 343–359.

Stojanče Kostov

FIELD RESEARCH IN ETHNOCHOREOLOGY – RESEARCHING METHODS IN THE XXI CENTURY

Summary

This paper attempted to consider the need for field research in ethnochoreology in the XXI century as well as the usage and application of the visual method. The other methods such as comparative method, descriptive method, cultural-historical method, interview, which are considered fundamental in terms of field research in ethnochoreology, were also considered. It is necessary to note the traces of the old folk dances or at least what is left of them, especially due to the fact that technological development and digital devices in modern society allow to register some of the folk dances more accurately.